

Н.В. Середа

**МОДЕЛЮВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Формування образу майбутнього фахівця, що відповідає потребам суспільства і вимогам до певної спеціальності, – одне з фундаментальних завдань сучасної педагогіки вищої школи. Існуючий раніше архетип престижності вищої освіти обумовлював високий рівень підготовки фахівців у різних галузях. Недостатня підготовленість сучасних випускників вищих навчальних закладів ускладнює їх працевлаштування за фахом, послаблює конкурентоспроможність на ринку праці. Новоспечені “фахівці” часто густо виявляються не готовими до виконання своїх професійних обов'язків, недостатньо володіють основними видами професійної діяльності, не мають повної картини моделі фахівця за обраною спеціальністю. Це ставить перед педагогікою низку завдань: сформувати модель фахівця та його професійної діяльності, визначити технології та методи педагогічного моделювання, контролювати рівень і процес засвоєння і опрацювання цієї моделі студентами вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх наукових публікацій та досліджень. Питання професійної діяльності та готовності до неї розглядаються в сучасних наукових дослідженнях українських та російських вчених, переважно в галузі педагогіки, теорії та методології вищої освіти. В роботах О.О. Абдуліної, І.Д. Беха, С.У. Гончаренка, І.А. Зязюна, Г.С. Костюка, В.В. Краєвського, Н.В. Кузьміної, А.К. Маркова, І.С. Москальової, Н.Г. Ничкало, О.С. Пономарьова та інших аналізуються дефініції “професійної діяльності”, “готовності”, “підготовленості”, “компетентності”. Теорію моделювання в природничих, соціальних і гуманітарних науках досліджували вітчизняні й закордонні вчені: Є.Н. Богданов, А.А. Деркач, В.Г. Зазикін, Т. Ван Дейк, О.А. Конопкін, Б.Ф. Ломов, Ю.М. Лотман, Х. Хеккаузен, В.Д. Шадриков та ін. Вивченню різних аспектів педагогічного моделювання приділяли увагу А.П. Аношкін, С.І. Архангельський, В.С. Безрукова, А.Н. Дахін та інші. Існуючі наукові розробки з питань технології моделювання у педагогіці залишають, однак, невирішеними деякі питання. Серед них: недостатня теоретична і практична розробленість проблеми формування моделі готовності до професійної діяльності студентів на етапі навчання у вищому навчальному закладі, часткове опрацювання технологій педагогічного моделювання концептуально-методичних засобів (моделей розвитку, програм професійного розвитку, відповідних діагностичних програм, моніторингових комплексів тощо), що дозволяють проектувати та відслідковувати процес професійного розвитку студентів.

Тому **метою** статті є дослідження формування моделі готовності до професійної діяльності студентів. Мета обумовлює постановку та вирішення у статті таких **завдань**: розглянути технологію моделювання складних явищ у педагогіці, одним з яких є готовність до професійної діяльності; розробити модель готовності до професійної діяльності студентів у процесі навчання у ВНЗ; проаналізувати формування, усвідомлення і опрацювання теоретичної моделі готовності до професійної діяльності у студентів, що навчаються за спеціальністю “Психологія”.

Виклад основного матеріалу. Моделювання – це створення, дослідження і використання моделей. Наукова модель є уявною чи матеріально реалізованою системою, яка адекватно відображає предмет дослідження і здатна замінити його так, що вивчення моделі сприяє отриманню нової інформації про цей предмет. Головна перевага моделювання – можливість охопити систему цілісно.

У педагогіці моделювання успішно застосовується для вирішення таких завдань, як поліпшення планування навчального процесу, оптимізація структури навчального матеріалу, управління пізнавальною діяльністю, управління навчально-виховним процесом тощо. Як технологія дослідження, моделювання дозволяє з найбільшою мірою повноти і ясності проаналізувати й описати педагогічний об'єкт.

Суперечки навколо можливості моделювання складних явищ соціальної сфери, у тому числі й у галузі педагогіки, точаться й зараз. Пов'язані вони з фундаментальною проблемою повноти кожної сконструйованої моделі. Жодна модель, навіть дуже складна, не може дати повного уявлення про досліджуваний об'єкт і точно передбачити його розвиток. Тобто при конструюванні моделей доводиться "вибирати" між їх повнотою і валідністю. Але при моделюванні педагогічних явищ треба враховувати принцип невідзначеності для гуманітарних систем. При цьому чим змістовніше саме педагогічне явище, тим "м'якше" вимоги валідності його моделювання [2].

Процес моделювання – це важливий компонент професійної діяльності. Характерною особливістю моделювання є не вивчення того, що вже існує, а створення нових продуктів і одночасне пізнання того, що лише може виникнути. Моделювання дає змогу зводити в єдину систему компоненти діяльності, чітко визначивши їх причинно-наслідкову залежність, послідовність, комплексність, творчість.

Головною особливістю готовності до професійної діяльності є її **інтегративний характер**, що виявляється в упорядкованості внутрішніх структур, погодженості основних компонентів особистості професіонала, у стійкості, стабільності та спадковості їх функціонування. Тобто професійна готовність має ознаки, які свідчать про психологічну єдність, цілісність особистості професіонала, що сприяє продуктивності діяльності. Як інтегральне утворення, готовність відбиває цілісний стан особистості, що включає не тільки наявність здібностей та якостей, необхідних у майбутній діяльності, але й відношення до неї, що виявляється в потребах, бажаннях, мотивах. Професійну готовність можна представити як особистісну якість, що відображається в діяльності.

Структуру готовності до професійної діяльності наведено на рис. 1.

Рис. 1. Структура готовності до професійної діяльності

Готовність є істотною передумовою цілеспрямованості й ефективності діяльності. Вищий рівень її сформованості допомагає молодому фахівцеві високоякісно виконувати свої професійні обов'язки, обґрунтовано застосовувати знання, використовувати

досвід, перебудувати професійні дії відповідно до складних ситуацій. Готовність студента до професійної діяльності розглядається як інтегральний прояв ряду властивостей особистості зі спрямованістю на даний рід діяльності. Стан готовності є складною організацією, побудованою за принципом трансформації та взаємодії компонентів, критеріїв у структурні рівні. Основними критеріями готовності студентів є: ступінь розвитку мотивації; ступінь оволодіння системою знань; сформованість у студентів низки гностичних, проєктувальних та організаційних умінь [5].

Існуючі системи підготовки студентів у вищій школі часто спрямовані на інформативність студента й набагато менш на розвиток особистості, навичок пізнання, спілкування, взаємодії, діяльності. Але практична підготовка повинна бути органічно пов'язана з теоретичними курсами, оскільки загальнолюдські та професійні цінності стають надбанням особистості тільки в тому випадку, якщо вони привласнюються, виробляються в процесі пізнавальної і професійної діяльності.

Розглянемо, як відбувається процес моделювання готовності до професійної діяльності на прикладі спеціальності “Психологія” у науковій літературі, нормативних документах, в уяві студентів-психологів та їх викладачів.

Професія психолога орієнтована на допомогу іншим людям, тому вибір цієї професії передбачає яскраво виражену антропоцентричну орієнтацію. Психолога-професіонала вирізняють:

- наявність теоретичної бази – систематизованих, узагальнених уявлень про психіку та психологію;
- опора на метод наукового пізнання, що дозволяє не тільки орієнтуватися в розмаїтті наукових проблем, але й знаходити їх там, де звичайна людина не в змозі побачити. Метод наукового пізнання використовується спеціалістом і відносно самого себе, своєї науково-практичної діяльності як основа професійної рефлексії;
- використання спеціальних, розроблених у психології та підтверджених на практиці засобів – методик, науково обґрунтованих способів діяльності, направлених на досягнення певної мети – наукової, діагностичної, формуючої;
- особлива відповідальність самого психолога та поступове формування почуття відповідальності у клієнтів, яких спеціаліст консультує;
- постійний саморозвиток, своєчасне вивчення новинок психології, обмін досвідом з колегами за допомогою діяльності професійних психологічних співтовариств та неформальних контактів;
- вміння спілкуватися, здатність вибудувати відносини з людьми на основі взаємоповаги;
- особливий професійний такт і узгодження своєї діяльності з професійно-етичними нормами;
- здатність до професійного розвитку та саморозвитку;
- розвинена професійна психогігієна праці;
- обережне та критичне ставлення до нових методик, які існують та нещодавно з'явилися [1].

Психолог-професіонал повинен бути готовий не тільки до труднощів побудови відносин з клієнтами (колегами, адміністрацією), але й до внутрішніх труднощів, пов'язаних з власним професійним становленням і подоланням так званих “криз професійного зростання”.

Що стосується особистості психолога, то неможливо вирізнити загальноприйнятий, стандартно-взірцевий “профіль особистісних та професійних якостей спеціаліста”, під який можна було б як під “прокрустове ложе” “підганяти” майбутніх психологів. Скоріш за все цей профіль повинен містити такі якості, як доброта, вміння спілкуватися, любов до людей, порядність, наукова сумлінність.

І все ж таки вимоги до особистості практичного психолога дуже високі. Психолог має володіти такими особистісними характеристиками, які б дозволили йому піклуватися про створення максимально сприятливих умов для розвитку самосвідомості, здійснення особистісних змін. Серед них можна навести такі: концентрація на клієнті, бажання та здатність йому допомогти; відкритість до відмінних від власних поглядів і суджень, гнучкість та терпимість; емпатичність, сприйнятливість, здатність створювати атмосферу емоційного комфорту; автентичність поведінки, тобто здатність демонструвати справжні емоції та переживання; ентузіазм та оптимізм, віра у здатність клієнтів до змін та розвитку; врівноваженість, терпимість до фрустрації та невизначеності, високий рівень саморегуляції; впевненість у собі, позитивне ставлення до себе, адекватна самооцінка, усвідомлення власних конфліктних ділянок, потреб, мотивів; багата уява, інтуїція; високий рівень інтелекту.

К. Рудестам пише, що психолог “повинен бути почасти артистом, почасти вченим, що поєднує почуття та інтуїцію з професійним знанням методів та концепцій” [4, с.50].

У спеціаліста має формуватись індивідуальний стиль трудової діяльності. Поступово формується складна взаємопов’язана система набутих, адаптованих та нових професійно важливих якостей. Таку систему В. Мерлін називав “симптомокомплексом” [3, с. 166].

Для повноцінного формування спеціаліста-психолога дуже важливу роль відіграє орієнтація на певну мету (ідею), яка мобілізує різноманітні знання і вміння, що накопичуються як під час навчання у вищому навчальному закладі, так і завдяки досвіду самостійної практичної роботи.

Держстандарт України серед загальних вимог до випускників з вищою освітою за професійним спрямуванням “спеціаліст з психології” називає такі:

- орієнтація в основних ученнях гуманітарних та соціально-економічних наук, здатність аналізувати соціальні проблеми та процеси суспільства;
- засвоєння етичних і правових норм загальнолюдських і виробничих відносин;
- знайомство з основним культурним надбанням свого народу;
- оволодіння знаннями основних психологічних дисциплін, вільне користування понятійно-категоріальним апаратом психології та методами психологічних досліджень;
- володіння комп’ютерними методами збирання, зберігання та обробки інформації;
- оволодіння навичками спілкування з людьми;
- розуміння соціальної значущості своєї майбутньої професії.

Для того щоб виявити усвідомлення моделі готовності до професійної діяльності студентами, було проведено опитування серед студентів 3-го курсу, які навчаються за спеціальністю “Психологія” на кафедрі педагогіки та психології управління соціальними системами НТУ “ХП” (група ІФ-14 в). Результати опитування наведено на рис. 2.

Більшість студентів серед пріоритетних компонентів готовності до професійної діяльності назвали ґрунтовну теоретичну підготовку, наявність базових знань у певній професійній галузі. До того ж, майбутньому спеціалісту необхідно вміння звести теоретичні знання в єдину струнку систему. Друге місце посідає практична підготовка або готовність до конкретної практичної діяльності, вміння застосувати здобуті теоретичні знання на практиці. Студенти-психологи серед видів практичної роботи називають набуття досвіду науково-дослідної роботи (дослідження, підготовка наукових статей, участь у наукових конференціях) та досвіду роботи з людьми – консультування, уміння використовувати різні методики від діагностики до корекції, оперувати отриманими фактичними даними, аналізувати та інтерпретувати їх, проводити тренінги.

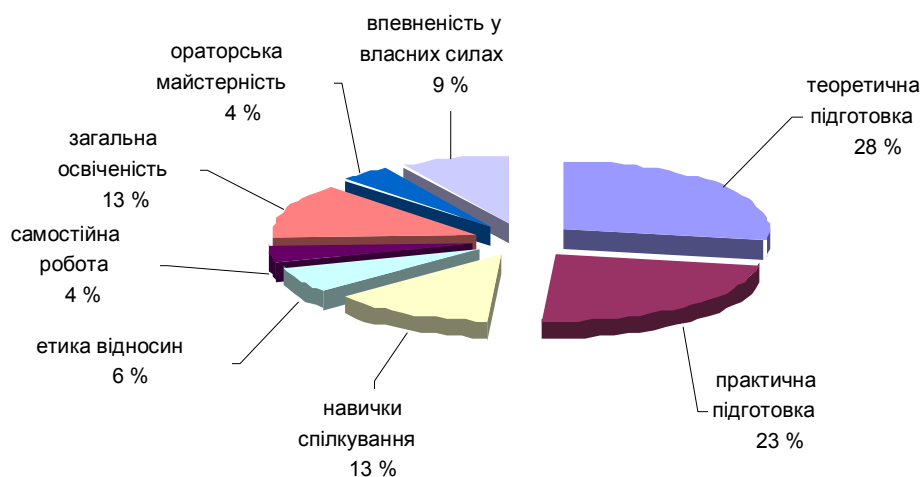

Рис.2. Моделювання готовності до професійної діяльності в уявленні студентів-психологів

Оскільки професія психолога належить до типу “людина-людина”, важливим компонентом готовності до професійної діяльності студенти вважають набуття навичок спілкування. Ці навички включають високу комунікабельність як притаманну особистості рису, вміння знайти індивідуальний підхід до кожної людини. Для психолога необхідним є володіння мистецтвом ведення бесіди: потрібно вміти розпочати бесіду, прихилити до себе людину, домогтися довіри, зняти напруження, створити сприятливі умови для співпраці.

Спілкування з людьми ставить перед майбутнім спеціалістом-психологом й етичні питання. Студенти у відповідях наголошують на почутті відповідальності, підпорядкуванні своєї професійної діяльності принципу “не нашкодь”, використанні здобутих знань тільки на користь людям.

Готовність до професійної діяльності, на думку майбутніх фахівців, передбачає і впевненість у власних силах, готовність стикнутися з труднощами і непередбаченими обставинами, активно приймати рішення, впевнено і професійно діяти. На думку студентів спеціаліст-психолог повинен бути обізнаним в усіх галузях: йому потрібні загальна освіченість, духовна та культурна підготовки, підготовка за напрямками, що необхідні сьогодні для конкурентоспроможного спеціаліста – знання декількох іноземних мов, володіння інформаційними технологіями.

Серед обов’язкових компонентів моделі готовності до діяльності декількома респондентами були також названі, по-перше, розуміння необхідності постійної самостійної роботи із самовдосконалення, розширення знань в обраній галузі, постійне накопичення інформації про сучасний стан та функціонування обраної професії, більш детальне вивчення тих чи інших напрямів у рамках спеціальності; по-друге, володіння ораторською майстерністю, багатий запас слів, уміння впливати на аудиторію (наприклад, під час групових, тренінгових занять).

І нарешті, в моделі готовності до професійної діяльності студентами-психологами були визначені окремі складники, у тому числі й достатньо парадоксальні, що свідчить про неординарне мислення майбутніх фахівців. Наведемо деякі з названих додаткових компонентів: знання з галузі філософії та літератури, які дають можливість яскравіше усвідомити та пізнати людське життя та людську особистість; чітка орієнтація на досягнення поставленої мети; лідерські якості; головне – це “розуміння життя”, тобто життєва мудрість, формування певного типу мислення, що переважає над заучу-

ванням “сухого матеріалу”; організаційні здібності; висока мотивація до якості діяльності; емоційна готовність, упевненість та бажання працювати за обраною спеціальністю; уміння аналізувати та виправляти свої помилки.

Яке ж уявлення про проблему професійної готовності студентів-психологів склалось у викладачів? Так само, як і студенти, педагоги-професіонали зі стажем на першу сходинку поставили високий рівень професійних знань і вміння вільно застосовувати знання на практиці (наприклад, володіння психодіагностикою, застосування конкретних методик та інтерпретування результатів), а також у повсякденному житті. Окрім того, серед важливих складників професійної готовності студентів-психологів були названі: здатність розумно осмислювати, розумно діяти у складних ситуаціях; високий рівень розвитку загальної культури; комунікабельність, бажання працювати з людьми; культура мовлення; емоційна стійкість, стабільність у конфліктних ситуаціях; готовність до надання допомоги; постійна рефлексія; високий рівень мотиваційної готовності до виконання професійної діяльності, бажання працювати за спеціальністю; самовизначеність у спеціалізації, свідомий вибір спеціалізації: психоаналітика, консультування, викладання психологічних дисциплін тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Професія “психолог” належить до так званої “соціономічної” групи професій, орієнтованих на суспільні проблеми, проблеми соціалізації особистості, і передбачає спілкування з дуже різними людьми. Тому психологу потрібно насамперед формувати в собі готовність “розуміти” несхожих один на одного людей, орієнтуватися в різних способах їх життєдіяльності. Через оволодіння знаннями, освоєння конкретних форм та методів дослідницької або практичної діяльності студентові доведеться опанувати і всю психологію взагалі, а також залучитися до безмежного розмаїття культури. Можна сказати, що студенту-психологу доводиться перетворюватися в “мудреця, що навчається”, “мудреця”, який повинен прагнути сприймати навколишній світ (і світ психології також) не як нагромадження усіляких фактів, теорій, авторитетів, а як певну гармонічну систему.

Стаття не вичерпує всієї повноти й складності поставленої проблеми. Перспективними залишаються дослідження таких її аспектів, як вивчення й педагогічне моделювання індивідуальної траєкторії розвитку й саморозвитку майбутніх фахівців-психологів; професійна підготовка на основі дидактичного моделювання з урахуванням багатоаспектних професійно-предметних і соціальних факторів майбутньої професійної діяльності; комплексне прогнозування професійного розвитку майбутніх психологів у системі безперервної освіти.

Проведене дослідження продемонструвало, що в процесі моделювання готовності до професійної діяльності в умовах вищої школи задіяні усі компоненти моделі (психологічний, науково-теоретичний, практичний), але не завжди вони вибудовуються у струнку систему, де всі елементи знаходяться у рівновазі. Тому необхідним завданням сучасної педагогіки є подальша наукова праця в даному напрямі, приведення системи вищої освіти у відповідність з вимогами певної професії, а також формування у майбутніх фахівців чіткого уявлення про складну системну модель готовності до професійної діяльності.

Список літератури: 1. *Вачков И.В.* Введение в профессию “психолог”: Учеб. пособие / В.И. Вачков, И.Б. Гриншпун, Н.С. Пряжников; Под ред. И.Б. Гриншпуна. – 3-е изд. – М.: Изд-во Московск. психол.-социал. ин-та; Воронеж: Изд-во НПО “МОДЭК”, 2004. – 464 с. 2. *Дахин А.Н.* Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 21–26. 3. *Мерлин В.С.* Очерк интегрального исследования индивидуальности. – М.: Педагогика, 1986. 4. *Рудестам К.* Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика. – М.: Прогресс, 1993. 5. *Султанова Л.Ю.* Готовність студентів психолого-педагогічних факультетів до

науково-дослідної роботи // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології: Зб. наук. праць / За ред. Н.Г. Ничкало. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2007. – С. 338-343.

Н.В. Серєда

**МОДЕЛИРОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ**

В статье рассмотрена технология моделирования готовности к профессиональной деятельности. Разработана модель готовности к профессиональной деятельности студентов в процессе обучения в высшем учебном заведении. Проанализированы формирование, осознание, обработка и усвоение модели готовности к профессиональной деятельности у студентов, обучающихся по специальности “Психология”.

N. Sereda

**READINESS TO PROFESSIONAL
WORK MODELLING AT THE FUTURE PSYCHOLOGISTS**

In the article the technology of readiness for professional work modelling is considered. The model of readiness for professional work of students during training in a higher educational institution is developed. Formation, comprehension, processing and mastering of readiness for professional work model at the students trained on a speciality “Psychology” are analysed.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2009